

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

9/17

HAZİRAN 2024

DergiPark
AKADEMİK

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

EBSCOhost

SÖBIAD

Scientific Indexing Services

Academic
Resource
Index
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Sayı/No:17

Haziran/June 2024

Dergi Eski Adı: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Dinî Araştırmalar-Sosyal Bilimler

Scope: Religious Studies-Social Sciences

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca.

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German.

Kalemname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; İngilizce-Türkçe başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an English-Turkish title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN PERSPEKTİFİNDEN CİNLER- RÛHU'L-BEYÂN BAĞLAMINDA-*

Nurdane GÜLER

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tefsir Anabilim Dalı

Assoc. Prof. Kırıkkale University Faculty of Islamic Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Kırıkkale, Türkiye.

nurdaneguler@gmail.com

orcid.org/0000-0002-2133-9252

Nuran GÖKER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Bölümü

Postgraduate Student, Kırıkkale University Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Kırıkkale, Türkiye.

nurangoker649@gmail.com

orcid.org/0000-0002-9778-1469

Öz

Duyu organlarıyla algılayamadığımız ve metafizik âleme ait olan varlıklar Kur'an aracılığıyla bizlere bildirilmiştir. Cinlerde bu kategoride yer almaktadır. "Cin" kavramı "örtmek, gizlemek" manasında "cnn" fiilinden oluşmuş ve duyu organlarıyla idrak edilemeyen, görünmeyen ruhanî varlıklar için kullanılmıştır. Allah, Kur'an'da cinlerin varlığından bahsetmiş pek çok ayette onlar hakkında bilgi vermiş ve onlar hakkında müstakil bir sure indirmiştir. Cin suresi olarak bilinen bu surede cinlerin özelliklerine değinilmiştir. Cinlerin iyi ve kötü olanlarından bahsedilmiş kötü olanlarına şeytan denilmiştir. Kur'an'da farklı surelerde cinlerin yaratılış maddesine, güçlü olduklarına, Hz. Süleyman'ın onları ağır işlerde kullandığına ve ordusunda bulundurduğuna, hızlı hareket edebildiklerine, fani olduklarına, akıl sahibi olduklarına ve sorumlu olduklarına değinilmiştir. Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde cinler hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Biz bu çalışmamızda İşâri gelenekten gelen İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsirinde cinlerle ilgili ayetleri incelemeye çalıştık. Bu konuda birçok çalışma yapılmasına rağmen *Rûhu'l-Beyân* perspektifinden herhangi bir çalışma olmaması ve buna olan merakımız bu konuyu çalışma nedenimizdir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Cin, Şeytan, Bursevî, Rûhu'l-Beyân.

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'S VIEW of JINNS in THE CONTEXT of RÛHU'L-BAYÂN

* Bu makale Doç. Dr. Nurdane Güler'in danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract

Beings that we cannot perceive with our sense organs and that belong to the metaphysical realm have been revealed to us through the Qur'an. Jinn are in this category. The concept of "jinn" is formed from the verb "cnn" meaning "to cover, to conceal" and is used for invisible spiritual beings that cannot be perceived with the sense organs. Allah has mentioned the existence of jinns in the Qur'an and has given information about them in many verses and revealed a separate sūrah about them. In this sūrah, known as the Jinn sūrah, the characteristics of the jinn are mentioned. The good and bad ones of the jinn are mentioned, and the bad ones are called Satan. In different surahs in the Qur'an, the creation of the jinn, their strength, the fact that Solomon used them for heavy work and kept them in his army, that they can move fast, that they are mortal, that they have intelligence and that they are responsible are mentioned. Some of the Prophet's hadiths provide information about the jinn. In this study, we have tried to examine the verses about the jinn in the tafsir work of Ismail Hakki Bursawī, who comes from the Ishāri tradition, titled *Rūhu'l-Bayān*. Although many studies have been done on this subject, the lack of any study from the perspective of *Rūhu'l-Bayān* and our curiosity about it is the reason for us to study this subject.

Keywords: Tafsir, Jinn, Satan, Bursevî, Rūhu'l-Bayān.

Giriş

Allah-u Teâlâ'nın yarattığı kâinatta sayılamayacak kadar çok varlık mevcuttur. Bunlardan kimi gözle görülüp temaşa edilirken kimi varlıklarda duyu organlarıyla idrak edilemediği gibi gözle görülüp temaşada edilemezler. Yani metafizik âlemi dediğimiz kapsamın içinde kalırlar. Kimi insanlar bu metafizik âlemin kapsamında kalan varlıklara inanmış, kimileri reddetmiş, kimileri de tahayyül bakımından alanını geniş tutmuş bu varlıklara olağanüstü güçler atfetmiştir. Cinler de bu metafizikî âlemin kapsamında olan varlıklar olmasının yanı sıra geçmişten günümüze efsanevi, mitolojik ve hurafelerle dolu asılsız anlatımlara konu olmuştur. Özellikle Eski Mezopotamya kültürlerinde cinlere dair söylemlere, onlardan ne şekilde konuşulduğuna rastlanılmaktadır.¹

Cahiliye Arapları cinlerin varlığına inanmış hatta daha ileri giderek onları ilah olarak görmüşlerdir. Nitekim Kur'an, müşrik olan Arapların, cinleri Allah'a şirk koştuklarını;² cinlere taptıklarını ve çoğunun onlara inandıklarını³ ifade etmiştir. Bunun yanı sıra bazı insanlar da cinlere ilgi duymuş onlarla iletişime geçmiş ve onlardan faydalanmışlardır. Buna bağlı olarak da birçok kâhin, şaman, münecim, sihirbaz ve falcı ortaya çıkmıştır. Toplumda farklı bir

¹ Abdulgani Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 73-74.

² En'âm, 6/100.

³ Sebe, 34/41.

konumda yer alan bu insanların Eski Mezopotamya medeniyetlerinden olan İbrâni, Bâbil, Âsur, Roma, Mısır ve Hindistan’da da temsilcilerinin olduğu bilinmektedir.⁴

Allah-u Teâlâ Kur’an-ı Kerîm’de pek çok ayette cinlerin varlığından bahsetmiş ve onlar hakkında müstakil bir sure indirmiştir. “Cin suresi” ismi verilen bu sure de cinleri de insanlar gibi ibadet etmekle sorumlu kılmıştır. Bu durum Kur’an’da “Ben cinleri ve insanları, başka değil sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.” ayeti ile bunu açıkça ifade etmiştir.⁵ Allah bu ayet ile insanları muhatap aldığı gibi cinleri de muhatap almıştır. Dolayısıyla hitabın karşısında olan cinlerin de insanlar gibi bilinç ve idrak sahibi varlıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Bizi bu çalışmaya yönlendiren İsmâil Hakkı Bursevî’nin cinlerle ilgili değerlendirmesine olan merakımızdır. Daha önce cinlerle ilgili birçok çalışma⁶ yapılmış fakat işârî gelenekten gelen Bursevî’nin eserinde konu incelenmemiştir. Çalışmamızda öncelikle işârî tefsir ve işârî gelenekten gelen İsmail Hakkı Bursevî hakkında kısa bilgi vereceğiz daha sonra cin kavramını genel olarak değerlendirip Bursevî’nin cinler hakkındaki görüşlerini inceleyeceğiz.

1. İşârî/Tasavvufî Tefsir ve İsmail Hakkı Bursevî

1.1. İşârî/Tasavvufî Tefsir

İşârî/tasavvufî tefsirlerin kökeninin Hz. Peygamber ve sahabenin yaşantılarında ortaya çıktığı söylenmektedir.⁷ İsmail Cerrahoğlu, işârî tefsirin ilk devirlerden itibaren Kur’an’da, sünnette, sahabelerin sözlerinde ve hareketlerinde varlığının bulunduğunu Lokman suresi 20. ayetiyle delillendirmiştir.⁸ İslam coğrafyasının fetihlerle birlikte genişlemesiyle fikri hareketlerde ilerleme olmuş, bir nevi bilim dallarıyla ilgilenilmeye başlanmış, bu işlerle alakadar olanlara da adlar verilmiştir. Dünyaya meyletmeyip yüz çeviren, nefislerini Allah rızasına yönelten, onun istek ve arzularına karşı kendilerini dizginleyerek ruhi kabiliyetlerini geliştirmeye çalışan kimselerin yoluna “tasavvuf” denilmiştir.⁹

⁴ İlyas Celebi, “Kur’ân-ı Kerîm’de İnsan-Cin Münasebeti” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-15 (1995-1997), 167.

⁵ Ez-Zâriyât 51/56.

⁶ Halil İbrahim Özasma, “Cin Algısı Ölçeği: Gerçeklik ve Güvenirlik Çalışması”, *Kilis, 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Mart 2020); Emanullah Polat, “Cin sûresi perspektifinde cinlerin varlığı”, *Bingöl, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/53 (Bahar-2015), 337-365; vd.

⁷ Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, (Ankara Üniversitesi: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 12.

⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 11.

⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 8.

Tasavvuf hareketini ilk başlatan kişinin Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) olduğu söylenmiştir. Hasan-ı Basrî, Allah korkusunun temsilcisi olmuştur.¹⁰

Tasavvufî tefsiri, nazarî tefsir ve işârî tefsir olmak üzere iki başlık altında incelemek uygun görülmüştür. Nazarî tefsir felsefeyi ilgilendirdiğinden biz tefsirle doğrudan ilgili olan İşârî tefsir hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Sâbûnî'nin (ö. 1930/2021) tanımına göre; “işârî/tasavvufî tefsir: Kendilerine ilim verilen veya nefis tezkiyesiyle meşgul olan sülûk erbabına, evliya olan zatlara açıkça görünen birtakım görünmeyen anlamlara göre zahiri manasından ayrı bir şekilde Kur'an'ın yorumlanmasıdır.” Bu evliyalar zahiri mananın dışına çıkmadan Allah'ın onların kalbine verdiği ilham ile Kur'an'ı tefsir ederler. İşârî/tasavvufî tefsir, araştırma ve müzakere ile elde edilen değil vehimle ulaşılan bir ilimdir.¹¹ Sabûnî, işârî tefsirin çok hassas bir konu olduğunu basiret ve tefekküre ihtiyaç duyduğunu, hakikatin derinliklerine inmek gerektiğini söyleyerek arzu ve heveslerin peşinden koşan kişinin Allah yolundan sapıtacağını ifade etmiştir. Ancak yapılan tefsirden maksadın Allah'ın kelamını hiçbir beşerin kuşatamayacağına işarette bulunarak, Allah'ın ayetlerinin sır, nükte, incelik ve olağanüstü sınırsız anlamları olduğu ve insanı hayran bırakan şeylerin varlığını ispat etme olursa bu tefsirin amacına muktedir olacağını söylemiştir.¹² İşârî sûfî tefsir, sûfînin nefsinin isteklerinden kurtularak ruhunu arındırmak amacıyla dünyaya meyletmeme dönemini içerir. İnsanı kâmil derecesine ulaşan sûfînin kalbine, ayetlerin içerdiği anlam ve gaybî şeyler doğar.¹³

Tasavvuf alanında pek çok İşârî/tasavvufî tefsir yazılmıştır. İsmail Hakkı Bursevî'nin en önemli tefsiri olan *Rûhu'l-Beyân* tefsiri de bu kategoride değerlendirilmektedir. Konumuz gereği öncelikle İsmail Hakkı Bursevî'nin hayatına ve tefsir metoduna göz atacağız.

1.2. İsmâil Hakkı Bursevî

İsmail Hakkı, 1063 yılında Zilkade ayının ilk günlerinde Bulgaristan'da bulunan Aydos'ta dünyaya gözlerini açtı.¹⁴ “Bursevî” künyesiyle tanınmıştır.¹⁵ Henüz küçükken Kur'an okuyan Bursevî'nin yedi yaşındayken annesi vefat etti. On yaşlarında Osman Fazlî Atpazârî'nin

¹⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 9.

¹¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî ulûmu'l-Kur'ân*, (M. 1985-H. 1405- Beyrut), 171-172.

¹² Sâbûnî, *Tibyân*, 173-174.

¹³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 10-11. Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 19.

¹⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, çev. Kâmil Yılmaz vd. (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 1/9; İsmâil Hakkı Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*, çev. Ramazan Muslu vd. (İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın, 2020), 9; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 242.

¹⁵ Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî: Hayatı, Esreleri, Târikat Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 33-34; Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, 9.

(ö. 1102/1691) müritlerinden olan Abdülbâkî Efendiyle Edirne'ye gitti. Bursevî, öğrenimini nihayete erdirmek üzere 1083/1672 yılında Abdülbâkî Efendiyle İstanbul'a şeyhi Osman Fazlî Efendi'nin yanına gitti.¹⁶ Bursevî, tecvit, Farsça ve hüsn-i hat gibi ilimleri dergâh harici hocalardan tahsil etti. Kurrâ Mehmed Efendi'den (ö. 1134/1722) tecvit, farklı bazı hocalardan Farsça tahsil etti. Osmanlı Devleti zamanında yetişmiş herkes tarafından bilinen hattat Hâfız Osman Efendi'den (ö. 1110/1698) hat sanatını öğrendi. Bursevî, dini ilimleri tahsil ettikten sonra hocasının arzusu üzerine Zeyrek Camii'nde 90 günlük bir halvete çekildi.¹⁷ Halvetten çıkınca şeyhi 1086'da halife tayin ederek Üsküp'e gönderdi.¹⁸ Üsküp'te ikameti boyunca hareketlerinden rahatsız olduğu bazı önde gelen âlimleri sohbetlerinde yererek dile getirdi. Bu olanların İstanbul'da duyulması üzerine şeyhi Osman Fazlî Efendi Bursevî'yi Köprülü'ye, Köprülü'deki müritlerini de Üsküp'e gönderdi. Yaklaşık on, on beş ay Köprülü'de, otuz ay kadar ise Ustrumca'da ikamet ettikten sonra şeyhi tarafından Bursa şehrine tayin edildi.¹⁹ Câmî-i Kebir'de (Ulucâmî) Kur'an-ı ilâesdk ayetlerinden itibaren sohbetlerinde yorumlamaya başlamıştır. Bir taraftan da vaazda naklettiği ayetlerin yorumunu yazıya geçirmiş ve bu şekilde te'lif etmeye başladığı tefsirine *Rûhu'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* adını vermiştir.²⁰ Bu eserinin dışında birçok eseri bulunmaktadır. İsmâil Hakkı hicrî tarihe göre yetmiş beş yaşında iken 9 Zilkade 1137 yılında vefat etti.²¹

1.3. *Rûhu'l-Beyân*

Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* adlı eserini yirmi üç senede yazıya geçirmiştir. Bu tefsir İslam topraklarının büyük bir kısmına ulaşmış meşhur bir eserdir. Türkiye'de birçok vaiz bu eserden faydalanmıştır.²² Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*'ı yazarken dikkat ettiği hususlarla tefsir yöntemi hakkında kısa bilgiler verir, Şöyle ki; Bursevî, vaaz ve öğüt vermekle meşgul olduğu için ders içerikli anlatıma ağırlık vermiştir.²³ Bu bağlamda bazı tefsirlerden yararlanmış ve ayetleri anlaşılabilir kadar açıklamaya çalışmıştır fakat ayetlerin manalarını tüm yönleriyle ortaya koymaya kalkışmamıştır. Bununla birlikte tefsirlerde olmayan bazı eklemeler yapıp her katıldığı sohbette öğüt içerikli fasih Farsça beyitleri de tefsirine katarak zenginleştirmiştir. Yararlandığı eserlerde yer alan ifadeleri, siyâk-sibâka uygun düşmesine önem vermiştir.

¹⁶ Namı, *İsmail Hakkı Bursevî*, 37; Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, 9; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 243.

¹⁷ Namı, *İsmail Hakkı Bursevî*, 38; Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, 9-10.

¹⁸ Namı, *İsmâil Hakkı Bursevî*, 41; Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, 10.

¹⁹ Namı, *İsmail Hakkı Bursevî*, 49-50; Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, 10; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 243.

²⁰ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/14; Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, 10; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 243.

²¹ Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, 11; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 243.

²² Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 244.

²³ Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 244; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/ 53.

Kendine ait kısımları “Fakir der ki...” diyerek belirtmiştir. Bursevî, tefsirinde işaret, ibare ve rabbani ilhamın yaralarını bir araya getirmiştir.²⁴ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*'da öncelikle şer'i kuralları zikretmiş ve işârî perspektifinden değerlendirmiştir. Bu bağlamda *Rûhu'l-Beyân*, tasavvufî yönü ağır basan bir tefsir olmasına karşın yararlandığı kaynaklardan dolayı rivayet ve dirayet tefsirinin özelliklerini barındıran çok çeşitli bir eserdir. Bu eserde rivayet tefsirlerinde olduğu gibi “Kur'an'ın Kur'an'la, Kur'an'ın sünnetle, Kur'an'ın sahabe ve tâbiun”dan gelen anlayışının dışına çıkmamış, ayetler arasındaki anlam bakımından yakınlığa da önem vermesinin yanı sıra ayetlerin tefsirinden önce iniş sebeplerine yer vermiştir.²⁵ Zahiri yönden Kur'an'da neshin olduğunu reddetmeyen Bursevî, “nâsîh ve mensûh” olan ayetlere yer vermiştir. *Rûhu'l-Beyân*'ın özelliklerinden biri de hikayelere ve ibret alınacak kıssalara çokça yer vermesidir. Kıssalar, Mevlânâ'nın en önemli eseri olan *Mesnevî*'deki gibi doğru olup olmadığına bakılmaksızın didaktik yönü ve ibret alınacak tarafları düşünülerek aktarılmıştır.²⁶ Bu özelliğinden dolayı *Rûhu'l-Beyân* sonraki dönemlere öğüt ve nasihat için önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki *Rûhu-Beyân*'da İsrâiliyat'ın bulunması, kaynağı olan diğer eserler ve tefsirler aracılığıyla.²⁷

Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* tefsirinde birçok hadis ihtiva etmiş bu hadisler sahih olmakla birlikte zayıf ve mevzu olanlara da yer vermiştir. Bunun yanı sıra yararlandığı kaynaklardan esinlenerek kelami meselelerle ilgilenmiş ve kendi düşüncelerini belirtmiştir. Ehl-i Sünnet dairesinden dışarı çıkmadan öncelikle Mu'tezile ile birlikte Cebriyye, Cehmiyye ve Kaderiyye gibi müstakil mezheplerin Ehl-i Sünnet'e karşı yorumlarını eleştirmiştir.²⁸ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* tefsirinde ayetleri kelime kelime incelemiş iştikak, nahiv, sarf ve anlam bakımından analiz etmiştir. Ayrıca zaman zaman kelimelerin anlamlarını ve ayetlerin açıklamalarını doğrulamak amacıyla Arap şiiri ile istişhat etmiş olduğu rastlanılmaktadır.²⁹ Bursevî, kıraat vecihlerine ve kıraat farklarından dolayı ortaya çıkan anlam değişikliklerine eserinde çok fazla değinmemiştir. Bursevî, ayetleri yorumlarken Kur'an'ın icazına da dikkat çeker ve bu konuyla alakalı kaynaklardan da bilgiler verir. Belagatla alakalı istiare, teşbih, kinaye ve mecaz gibi edebiyatta yer alan bu sanatlara ayetlerde değinir. İlm-i maâniden müteşekkil tahsis, hazf, îsal,

²⁴ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/ 53.

²⁵ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/54.

²⁶ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/55; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 244.

²⁷ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/55.

²⁸ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/56.

²⁹ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/57; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 244.

kasr vb. hususlara da yer verir.³⁰ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*'da yararlandığı eserlerden sıkça alıntı yapmakla birlikte Celâleyn, Beydâvî, Şeyhzâde, Râzî, Ebu'l-Leys Semerkandî, Sa'dî el-Müftî, Zemaşerî, Ebû Hayyân, Kevâşî, Ebu's-Suûd Efendi gibi müfessirlere karşı eleştiriler yapmıştır.³¹

Geniş kapsamda çalışılan ve çeşitli rivayetlerle zenginleştirilen *Rûhu'l-Beyan*, yararlandığı eserlerin etkisinde kaldığı gibi daha sonraki çalışmalar için de ilham kaynağı olmuştur. Günümüzde bu tefsirden yararlanılmaktadır.³²

2. Cin Kavramının Etimolojik Tahlili

“Cin” kavramı “örtmek, gizlemek” manasında “cnn” fiilinden oluşmuş ve duyu organlarıyla idrak edilemeyen gizli ve görünmeyen varlıklar için kullanılmıştır. Görünmeyen varlıklara olan inanç, cahiliye Araplarının yaşamında ehemmiyeti büyüktür. Arap kültüründe melekler dâhil görünmeyen, gizli ve örtülü varlıkların tümüne “cin” adı verilmiştir. Bunun yanı sıra “c-n-n” fiili birçok kelimeye şemsiye kavram olmuştur. Örneğin, “cenne-yecunnü” fiili “örttü, gizledi, gölgeledi, göstermedi” manasında, “cenne aleyhi'l-leyli” “gece üzerini örttü, bürüdü”, arkasında saklanılan bir şey olduğu için kalkana “cünne”, ağaç dallarının gizleyip sakladığı bahçeye “cennet”, göğüs kısmından örtüldüğü için içinde bulunan kalbe “cenan”, görünmediği, rahimde gizli olduğu için anne rahmindeki çocuğa “cenin”;³³ kabre konan meyyite dahi “cenin”³⁴ adını vermişlerdir. Ateşten yaratılan, Cinin atası olan ve neslinin de ondan yaratıldığı söylenen “cânn”³⁵ Kur'an-ı Kerîm'de iki ayette “yılan”³⁶ beş âyette de “cin”³⁷ olarak ifade edilmiştir.

Terim olarak cin, beş duyu organıyla idrak edilemeyen, idrak ve iradesiyle insanlara benzeyen, Allah'ın emir ve yasaklarına uymakla sorumlu olan ve mümin ile kâfir şeklinde iki sınıftan oluşan varlıklardır. Cin teriminin görünmeyen varlıklar kategorisinde yer alan melekleri de içine alacak şekilde insandan farklı olarak kullanılan genel bir anlamı da vardır. Görünmeyen

³⁰ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/57.

³¹ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/57; Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 244.

³² Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/57.

³³ Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, “Cin”, *Kitâbu'l-Ayn* (BeyrutLübnan: 2003), 1/267-268; Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, “Cin”, *Lisânu'l-Arab* (İran: h. 1405), 13/92-93-100.

³⁴ Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügati* (İstanbul:2015), 1/ 2222.

³⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 267-268; Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 96.

³⁶ en-Neml 27/10; el-Kasas 28/31; Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 267-268; Vankulu, *Vankulu Lügati*, 2223'te beyaz yılan olduğu ifade edilmiştir.

³⁷ el-Hicr 15/27; er-Rahmân 55/15, 39, 56, 74.

varlık manasında her melek cindir, fakat her cin melek değildir. Bundan müteşekkil İslam bilginleri melekleri ve cinleri farklı bir tür olarak değerlendirmişlerdir.³⁸

Rağıb el-İsfahanî ise cinlerin, ruhani varlıkların bir kısmı olduğunu ve bunların iyiler, kötüler ve ortada olanlar olarak üç kısma ayrıldığını ifade etmiştir. Şöyle ki; İsfahanî'ye göre iyiler, meleklerdir; kötü olanlar şeytanlardır; orta sınıfta olanlar ise, içinde orta düzeyde iyilerin de kötülerinde bulunduğu kesimlerdir ki bunların da cinler olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Bu bilgilerden yola çıkarak İsfahanî'nin cinleri meleklerle aynı kategoride değerlendirdiğini görmekteyiz.

3. Kur'an-ı Kerim'de ve Bazı Rivayetlerde Cinler

Kur'an'da cinlerle alakalı başta Cin suresi olmak üzere çeşitli surelerde cinlerden bahsedildiğini görüyoruz. Öncelikle Cin sûresinden başlayarak daha sonra diğer surelerde onlarla ilgili bilgilere değineceğiz.

3.1. Cin Suresi

Kur'an-ı Kerim'de cinlerin varlığından bahsedilmiş, onların özelliklerine dair ifadelere pek çok ayette yer verilmiş, hatta cinlerle ilgili müstakil bir süre inmiştir. İsmi birinci ayette geçen cin kelimesinden alan bu sureye "Cin suresi" adı verilmiştir. Sure ilk kelimeleri olan "kul ühiye ileyye" ya da hulâsâ "kul ühiye" diye isimlendirilmiştir. Kur'an'da yetmiş ikinci nüzul sırasına göre ise kırkıncı suredir.⁴⁰ Yasin suresinden önce A'raf suresinden sonra Mekke'de inmiştir. Bu surenin nüzulü ise şöyle anlatılmaktadır; Abdullah b. Abbas'tan gelen rivayete göre; bir gün Hz. Peygamber bir grup sahabi ile Ukaz Panayırı'na ilerlerken Nahle adı verilen mevkide sahabilere sabah namazını eda ettirmişti. Hz. Peygamber'in namazda okuduğu ayetleri duyan cinler bu ayetlerin tesirinde kalıp akabinde bu yaşanan durumu diğer cin topluluklarına anlatmışlardır. Bunun üzerine iman ettiklerini ve Allah'a şirk koşmayacaklarını söylemişlerdir.⁴¹ Bunun üzerine Cin suresi inmiştir.⁴²

³⁸ M. Süreyya Şahin, "Cin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/8

³⁹ er-Rağıb el-İsfahânî, "cnn", *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimeşk: Dârü'l-Kalem 1430/2009), 204.

⁴⁰ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadîs* (Kahire: Daru'l İhya Kitabu'l-Arabiyye, H. 1383), 15; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/469.

⁴¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Arap Mirasını Canlandırma Evi, t.y.), "Salat" 33 (No. 450-150).

⁴² Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Daru'l İhya Turas, H. 1423), 459; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân'an te'vîli âyi'l-Kur'an* (Kahire: Daru'l-Hadis, 1431/2010), 127; Elmalılı, *Hakdini Kur'an Dili*, 7/5391-92; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/469

3.2. Kur'an Surelerinde Cinler

Kur'an-ı Kerim'de verilen bilgiler ışığında cinler hakkında cinler hakkında pek çok şey öğreniyoruz. Cinlerin dumansız alevli bir ateşten yaratıldığını,⁴³ yeryüzünde ikamet ettiklerini,⁴⁴ Hz. Süleyman'ın insanlardan, kuşlardan orduları olduğu gibi onun sevk ve idare ettiği cinlerden de ordularının olduğunu,⁴⁵ hatta cinlerin insanlara kıyasla daha güçlü olduklarını, Hz. Süleyman'ın emriyle mihraplar, heykeller, havuz büyüklüğünde çanaklar ve ağır kazanlar yaptıklarını,⁴⁶ hızlı hareket edebildiklerini,⁴⁷ gayp ile ilgili hiçbir bilgilerinin olmadıklarını,⁴⁸ insanlar gibi fani olduklarını,⁴⁹ akıl sahibi varlıklar olduğunu,⁵⁰ insanlar gibi cinlerin de Allah'a kulluk açısından emir ve yasaklarıyla sorumlu olduklarını,⁵¹ insanlar gibi iman edenlerinin ve etmeyenlerinin olduğunu,⁵² meleklerin konuşmalarını dinlemek için göğe yükselip orada yer edindiklerini fakat onlara ateşten kıvılcımlar gönderilerek izin verilmediğini,⁵³ insanlara vesvese verdiklerini,⁵⁴ insanlardan kendilerine yordakçılar edindiklerini, müşriklerin de cinleri Allah'a ortak koştuklarını,⁵⁵ yaptıkları yüzünden sorumlu oldukları için insanlarla birlikte cehenneme atılacaklarını⁵⁶ Kur'an bize bildirmiştir.

Kur'an-ı Kerim şeytanın cinlerden olduğunu açıkça ifade etmekle birlikte zürriyetinin olduğunu da bildirmiştir.⁵⁷ Biz buradan anlıyoruz ki cinler de insanlar gibi üreyen çoğalan varlıklardır. Şeytanın Allah'a isyan edip sapıklığa düşmesi ve iblis adını alıp huzurdan kovulması Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: “Hani biz meleklerle Âdem'e secde edin demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”⁵⁸ İblis; “belese” ve “eblese” fiilinden türetilmiş bir kelimedir. “Ümitsizliğe kapılmak, inkisar ve hüzne

⁴³ el-Hicr 15/27; er-Rahmân 55/15.

⁴⁴ er-Rahman 55/33.

⁴⁵ en-Neml 27/17; Sebe' 34/12.

⁴⁶ Sebe' 34/13.

⁴⁷ en-Neml 27/39.

⁴⁸ Sebe' 34/14.

⁴⁹ er-Rahman 55/26.

⁵⁰ el-A'râf 7/179.

⁵¹ ez-Zâriyât 51/56.

⁵² el-Ahkâf 46/29-30-31; el-Cin 72/1-2-14.

⁵³ el-Cin 72/8-9; el-Hicr 15/18.

⁵⁴ en-Nâs 114/4-5-6.

⁵⁵ el-En'âm 6/100-128; el-Cin 72/6.

⁵⁶ er-Rahman 5/41; Hûd 11/119; el-Cin 72/15.

⁵⁷ el-Kehf 18/50.

⁵⁸ el-Bakara 2/34.

düşmek ve pişmanlık duymak, şaşırıp kalmak” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca iyilikten yoksun ve Allah’ın rahmetinden mahrum olduğu için “üveys” yani “iblis” adını almıştır.⁵⁹

Kur’an-ı Kerim’de cinlerden bir peygamber gönderilip gönderilmediğine dair bir bilgi bulunmamakla birlikte iman eden cinlerin, insanlara gönderilen peygamberlere bağlandıklarını Kur’an haber vermektedir. Onların Hz. Musa’ya (a.s) ve Hz. Muhammed’e (s.a.v) inandıkları, Hz. Süleyman’ın (a.s) emrinde çalıştıkları bildirilmiştir.⁶⁰

3.3. Bazı Rivayetlerde Cinler

Hz. Peygamber’in cinlerle olan münasebetine baktığımızda Kur’an’da açık bir bilgi bulunmamakla birlikte, onlarla temas kurduğu, konuştuğu, onlara Kur’an okuduğu, onların suallerine cevap verip onları irşat ettiği “Bana cinlerin davetçisi geldi. Beraber gittik onlara Kur’an-ı Kerim’i okudum.” rivayetiyle ifade ediliyor.⁶¹ Hatta Hz. Peygamber’in bu olayı yanında bulunan sahabelerine anlattıktan sonra onların bıraktığı izleri ve ateş kalıntılarını onlara gösterdiği bilgisi de yer almaktadır. Hz. Peygamber’in “Elinize geçen, üzerine Allah’ın ismi zikredilmiş her kemik, olabildiği kadar bol etli olarak sizindir. Her deve ve at mayısı da hayvanlarınızın yemidir. Sakın bu iki şeyle (kemik ve kuru hayvan mayısı) abdest bozduktan sonra istinca etmeyin, çünkü onlar (cinni olan) din kardeşlerinizin yiyecekleridir.”⁶² rivayetiyle de cinlerin insanlar gibi beslenen ve yeryüzünde barınan varlıklar olarak tasvir edildikleri görülmektedir.

Cinlerin içinde iyi olanlar olduğu gibi şeytan vasfını alan kötü cinler de vardır ve insanın kalbinde yer alan lemnesinden (dokunuşu)⁶³ insanı etkisi altına alır ve vesvese verirler.⁶⁴ Yine bununla alakalı Hz. Peygamber, her insana vesvese veren bir cinin olduğundan bahsetmiştir. Hatta kendisini namaz kılarken çok güçlü bir cinin rahatsız ettiğini ancak muvaffak olamadığını ve ondan kurtulduğunu ifade etmiştir.⁶⁵ Yani Hz. Peygamber, vesvese veren cini dinlememiştir.

⁵⁹ Isfehâni er-Rağib, *Müfredâtu el-fâzi'l-Kur'ân*, 143; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 1/60; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, 6/29.

⁶⁰ Sebe' 34/12-14

⁶¹ Müslim, “Salat”, 33 (No. 450-150); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâkes-Sicistânî el-Ezdî, *Süneni Ebî Dâvûd*, nşr. İzzet Ubeyd-Âdil es-Seyyid (Suriye-Humus: Muhammed Ali el-Seyad, 1969/1338), “Taharet” 42 (No.85).

⁶² Müslim, “Salat”, 33 (No. 450-150); Ebû Dâvûd, “Taharet”, 42 (No. 85).

⁶³ Bkz. Kulak hırsızlığı yapan cinler konusunda tanımı yapılmıştır.

⁶⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmîzî, *Sünen-i Tirmîzî*, nşr. Sıdkı Muhammed Cemil el-Attar, (Beyrut-Lübnan: Dar Al-Fikr Yayınevi, 1414/1994), “Tefsir”, 3 (No. 2988).

⁶⁵ Müslim, “Mesacid”, 39 (No. 541); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, nşr. Abdülfettah Ebû Gudde (Beyrut-Lübnan: Halep İslami Yayınlar Ofisi, 1409/1988), “Sehv” 19 (No. 1215).

“İşte şeytan vasfını alan bu cinler çok şüpheli ve aşırı bir kavrayış ve sezgi gücüne sahiptirler. Vücutta, kanın ulaştığı her yere ulaşır ve insanların kalbine kötü şeyler atarlar.”⁶⁶

4. Bursevî’ye Göre Cinler

Daha önceki ifadelerimizde de söylediğimiz gibi Kur’an-ı Kerim cinler için müstakil bir süre indirmiştir. Bunun yanı sıra bazı surelerin ayetlerinde de onlarla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler bağlamında Bursevî, Hz. Âdem (a.s) ile cinlerin yaratılışı hakkında bir bağlantı kurar: Nasıl ki Hz. Âdem insanlığın ilk atasıdır ve insanlık ondan türemiştir, Cânn’da cinlerin atasıdır ve cinler ondan türemiştir, Bursevî’ye göre Cânn, İblis’tir,⁶⁷ şeytanın da babasıdır.⁶⁸ “el-Cinn” lafzının çoğul ismi “el-Cânn” dır. Cinler ruhani varlıklar oldukları, göze gözükmedikleri için onlara bu isim verilmiştir.⁶⁹ Şimdi *Rûhu’l-Beyân* tefsirinde yaratılıştan başlayarak çeşitli yönleriyle cinlere göz atalım.

4.1. Yaratılışları

Kuran’da “Cinleri de yalın ateşten yarattı.”⁷⁰ ve “Cin türüne gelince daha önce onu da kavurucu ateşten yaratmıştık.”⁷¹ ayetleriyle cinlerin ateşten yaratıldığı ifade edilmiştir. Bursevî, Rahmân suresi 15. ayetinde geçen “mâric” kelimesini “dumandan arınmış saf ateş” olarak tanımlamıştır. Mücahid’den aktardığı bilgilere göre; “mâric” kelimesi, ateşin üzerine yükselen birbirine karışmış kırmızı, sarı ve yeşil alevdir. Bu bilgiye göre de Bursevî, mananın saf ve renkleri birbirine karışmış alev olabileceğini ifade etmiştir. Bunlardan yola çıkarak “mâric” kelimesinin, karşılıklı çalkantı anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁷² Ayrıca Bursevî, *Keşfü’l-Esrar*’dan⁷³ aldığı bilgilere göre cinlerin öz ateşten yaratıldığını veya ince perde ile gökyüzü arasında bulunan ateşten yaratıldığını bu bilgilere dayanarak da bahsedilen ateşin yıldırım

⁶⁶ Tirmîzî “Rada”, 17 (No. 1175).

⁶⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru Rûhi’l-Beyân*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l Arabî (Beyrut-Lübnan: ty.), 4/462’de “İblis” kavramını şu şekilde açıklamaktadır; “أبليس Eblese” ümidini ve şaşkınlığa düştü anlamındadır. İblis kelimesi de ondan türemiştir. İblis, melekler içinde gizli, tek başına yaşayan bir cinnî olduğundan meleklerle birlikte ona da secde etme emri verildi fakat o secde etmedi. (Bakara, 34. âyete bk.); Bkz. el-Bakara 2/34.

⁶⁸ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 9/294. Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 5/255. Sayfada Bursevî, *Kitabu’t-Tekmîle* adlı eserden aldığı bir rivayete göre; İblis’in, cinlerin babası olduğunu ve cinlerin de ondan türediğini ifade etmiştir. *Rûhu’l-Beyân*, 9/294. Sayfada Bursevî, *el-Keşf* adlı eserden aldığı rivayete dayanarak el-Can, cinnin babasıdır. *Rûhu’l-Beyân*, 4/458. Sayfada Bursevî, *er-Ravzatü’l-ulemâ ya da Ravzatü’l-ahbâr* adlı esere dayanarak cinlerin babası İblis’tir.

⁶⁹ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 4/458.

⁷⁰ er-Rahmân, 55/15.

⁷¹ el-Hicr 15/27.

⁷² Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 9/294.

⁷³ Ebü’l-Fazl Reşîdüddin Ahmed b. Ebî Saîd el-Meybüdü (ö. 520/1126)’nin eseridir.

olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴ Fütûhât'tan⁷⁵ aldığı bilgiye göre “mâric” kelimesi hava ile iç içe geçmiş ateş olduğu bilgisini aktarmış ve bu bilgiden hareketle Bursevî, Cânn'ın ateş ve hava olmak üzere iki maddeden meydana gelen bir mahluk olduğunu, dolayısıyla hava ile ateşin karışmasına da “mâric” denildiğini ifade etmiştir.⁷⁶

Bursevî, Hicr sûresi 27. âyette geçen “semûm” kelimesini kavurucu rüzgâr olarak tanımlamış kavurucu rüzgârda da ateş bulunduğunu ifade etmiştir. Kavurucu rüzgâr, geceleri ve gündüzleri eser. Latifliği sebebiyle bedendeki ağız, kulak ve burun gibi deliklere nüfuz eder bu yüzden ona el-Harûr denilir. Cinlerin yaratıldığı semûmun dumansız ateş olduğunu, yıldırımların ondan oluştuğunu ve gökyüzü ile hicâb (perde) arasındaki ateş olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷ Burada gökyüzü ve gökyüzünün görünmeyen kısmında oluşan ateşten bahsedilmiştir. Ayrıca Harûr nasıl ki ağız, burun ve kulak gibi insanın uzuvlarına nüfuz eder; *semûm* da aynı şekilde insanın vücuduna nüfuz eder.⁷⁸

4.2. İnançları

Daha önce geçtiği üzere Hz. Peygamber bir grup sahabiyle Ukaz Panayırı'na giderken Nahle adı verilen bir bölgede sabah namazlarını eda ederler. Hz. Peygamber namazı kıldırırken Kur'an'dan okuduğu ayetleri bir grup cin dinler. Bu durum Kur'an'da “De ki: Cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle söyledikleri bana vahyolundu: Biz doğru yolu gösteren harika bir okuma dinledik ve ona iman ettik. Artık kesinlikle rabbimize kimseyi ortak koşmayacağız.”⁷⁹ ayetiyle ifade edilmiştir. Bursevî'ye göre; üçten ona kadar bir gurup cin Hz. Peygamber'in Kur'an'dan okuduğu Tâhâ ya da Âlak suresini dinledikten sonra Müslüman olmuşlardır. Bursevî, bu durumun Hz. Peygamber'e vahiyle bildirilmesinin, onun cinleri o

⁷⁴ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 9/294.

⁷⁵ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'nin eseridir.

⁷⁶ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 9/294.

⁷⁷ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 4/458.

⁷⁸ Ülkemizde en çok okunan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942)'ın *Hakdini Kur'an Dili* tefsirinde cinlerin yaratılış maddesi ile ilgili bilgiler mevcuttur. Elmalılı, *Hakdini Kur'an Dili*, 7/4670. sayfada verdiği bilgilere göre; “maric” kelimesinin bazı alimlere göre iki manası vardır. Birinci manası dumansız saf alev ikinci manası ise karışan, nüfuz eden dumanlı ateştir. Elmalılı bu bilgilerden hareketle Hicr suresi 27. ayette geçen “semum” kelimesine de atf yaparak muhtelif mananın daha uygun olabileceğini, her şeye nüfuz edebilen ve karışan manasında ateşin hakikatini ifade ettiğini söylemiştir. Nitekim Elmalılı, “semum” kelimesinin ateş alevi gibi esen sıcak rüzgâr (harur), samyeli olarak da tabir edildiğini ifade etmiştir. Cinlerin zehirli ateşten yaratılmış olması, cin ve şeytanın insana gizli deri gözeneklerinden girecek, zehirleyecek, yakacak bir nitelikte olduğuna işaret eden⁷⁸ Elmalılı, cinlerin yaratılış maddesini; “Kısacası cinler, insan yaratılmadan önce güneşte ve arzın başlangıç durumunda olduğu gibi çalkalanıp duran ızdıraplı ve coşkun bir hâlde bulunan saf bir ateş veya elektrik hâlinde olduğu gibi her şeye karışabilen bir ateş ya da eşyayı birbirine karıştırmak özelliği taşıyan bir ateşten yaratılmışlardır” şeklinde tanımlamıştır.

⁷⁹ el-Cin, 72/1

esnada görmediğinin kanıtı olarak ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in insanlığa ve dahi cinlere peygamber olarak gönderildiğini söylemiştir.⁸⁰ Ayrıca cinlerin ayette iman ettiklerini açıkça ifade ettiklerini ve “*Hak yoldan sapanlarımızda var*”⁸¹ ayetiyle de cinlerden kafir olanlar olduğunun çok açık bir şekilde beyan edildiğini ifade etmiştir.⁸²

4.3. Çeşitli Varlık Biçimine Bürünmeleri

Cinler, Hz. Peygamber'in Nahle denilen bölgede bir grup sahabeye sabah namazını kıldırırken Kur'an okuyuşunu dinledikten sonra topluluklarına dönüp kavimlerine “Gerçekten biz hakka ileten, manasının inceliği, sözlerinin dizilişindeki güzelliği açısından insanların sözlerine benzemeyen, son derece eşsiz ve güzel bir Kur'an dinledik.”⁸³ demişlerdir. Bursevî, cinlerin bu sözlerinden konuşan varlıklar oldukları çıkarımını yapmıştır.⁸⁴ Bursevî, “Cinlerden bir ifrit, ‘Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter, ben güvenilir biriyim’ dedi.”⁸⁵ ayetinden hareketle burada konuşan cine ifrit denmesinin nedeninin azgın ve habis bir cin olmasından kaynaklandığını, habis denilmesinin nedeninin de hoşlanılmayan ve akranlarını kendinden uzaklaştıran demek olduğunu ifade etmiştir. Bu cinin ismi Zekvân'dır. Süleyman (a.s.)'a daha önceleri baş kaldırmıştır. Hatta İran'daki Istahr şehri Zekvân'a nisbet edilmiştir. Bu cin dağ gibi iri yapılı olup ayağını, gözünün değdiği yere attığı ifade edilmiştir. Bursevî, bu cinin Hz. Süleyman'a Belkis'in tahtını taşımanın ağır gelmeyeceğini, içindeki mücevherleri ve kıymetli eşyaları muhafaza konusunda ona güvenebileceklerini, onları asla başkasıyla değiştirmeyeceğini söylediğini ifade etmiştir.⁸⁶ Âyetin içinde geçen konuşmaya ilaveten bu izahlar Bursevî'nin cinlerin konuşan varlıklar olduğuna dair kesin bir kanaati olduğunu ortaya koymuştur.

Cinlerin insan ve hayvan kılığına girdiğine dair Bursevî, tabîinden olan Ayzâr b. Hurays'ın, Hz. Peygamber'i Kur'an okurken dinleyen cinlerden biri hakkında anlattığı hikâyeyi anlatmıştır. Abdullah b. Mesûd'un yanına bir adam gelip yolculuk esnasında başlarından geçen bir olayda, kanlar içinde kıvranan yaralı bir yılanı rastladıklarını ve içlerinden birisinin sarığından biraz bez yırtarak yılanın yarasını sardığını ve toprağa defnettığını anlatmıştır. Hava kararınca istirahate çekildikleri esnada cinlerin dişilerinden en güzel iki kadın yanlarına gelip

⁸⁰ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/188.

⁸¹ el-Cin, 72/14.

⁸² Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/194.

⁸³ el-Cin, 72/1-2.

⁸⁴ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/189.

⁸⁵ En-Neml, 27/39.

⁸⁶ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 6/349.

yarasını sarıp gömdükleri kişinin Hz. Peygamber’i Kur’an okurken dinleyen en son cinlerden Amr olduğunu, Müslüman ve kafir cinler arasında yaşanan savaşta yaralandığını ifade ederek yaptıkları iyiliğin karşılığını vermek istediklerini söylemişlerdir. Onlar da Allah rızası için yaptıklarını söyleyince cinler oradan ayrılmışlardır.⁸⁷ Bu hikâyeye göre Bursevî, cinlerin konuştukları gibi kılıktan kılığa girebildiklerini de ifade etmektedir. Bursevî ruhani varlıkların kılıktan kılığa girebileceklerine dair Kur’an’da işaret bulunduğunu belirtir. Cebrail meleğinin insan kılığına girerek Hz. Meryem’e gözükmesi buna bir örnektir. “Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, ona ruhumuzu (Cebrail) gönderdik; ruh ona tam bir insan şeklinde görüldü.”⁸⁸ ayetinden hareketle Bursevî, Hz. Meryem’in yıkanıp temizlendikten sonra kıyafetini giydiği esnada yanına kıvrıkcık saçlı, parlak yüzlü, genç bir delikanlının geldiğini ifade etmiştir. Yani Cebrail’in insan sıfatının letafetinden ayrı olmaksızın yapısı, yaratılışı eksiksiz tam bir insan suretinde ona gözüktüğünü ifade etmiştir. Bursevî, Cebrail’in (a.s) ona insan suretinde gözükmemesinin nedenini ise ondan korkmadan çekinmeden sözüne kulak vermesi ve Allah’ın kelamından ona haber vereceklerini kabul etmesi olarak açıklamıştır. Yani “Eğer Cebrail meleği ona kendi suretinde görülseydi Meryem ondan korkar ve onun söyleyeceklerini dinlemezdi. Hâlbuki Cebrail meleği bir insanın doğmasına sebep olacak ruhu üfleme için gelmişti” yorumunu yapmıştır.⁸⁹

4.4. İyi, Kötü veya Bu İkisi Arasında Yer Alan Cinler

Cinlerin, Müslüman olmadan önce aralarında iyi ve kötülerinin olduğunu, insanlar gibi çeşitli gruplara ayrıldıklarını Kur’an belirtmektedir. “Doğrusu içimizde iyiler var ama aramızda başka türlü olanlarda var; hasılı biz farklı gruplardan oluşuyoruz.”⁹⁰ Bu ayetten hareketle Bursevî, cinlerin kendilerine ve başkalarına davranışlarında iyi hâl içerisinde olanların kötülüğe meyletmediklerini ve hayırlı kişiler olduklarını söylemiştir. Cinlerin bu ayetteki sözlerine binaen kendilerinin en salih kullar olduklarını, salih kul olmada kendilerinden daha aşağı seviyede olanların da bulunduğunu söylemiştir. Bursevî onları ne imanda ne de takvada kemal derecesine ulaşamayanlar olarak yorumlamıştır. Bursevî’ye göre bu cinler iyi hâl açısından burada zikredilenlere göre orta seviyededir. Bursevî, cinlere ait bazı grupların salih kul olarak nitelenmediklerini ifade etmiştir.⁹¹ Ayrıca Bursevî bu ayetten hareketle cinlerin dereceler

⁸⁷ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/190. Bursevî’nin bu hikâyeyi nereden aldığına dair bir bilgi vermemiştir.

⁸⁸ Meryem, 19/17.

⁸⁹ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 5/47.

⁹⁰ el-Cin, 72/11.

⁹¹ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/194.

bakımından birbirlerinden farklı farklı olduklarını kimilerinin hayatın nizamını, bedeninin salâhını düşünerek iyi olduklarını, kimilerinin de nefisin istek ve arzularına kapılarak kötü olduklarını belirterek, kimilerinin de ne iyi ne de kötü orta hâlde olduklarını ifade etmiştir.⁹² Bu bilgilerden hareketle Bursevî'ye göre iyi ve kötü cinlerin yanı sıra orta hâlli cinler vardır ve bu cinler takva sahibi olmayan cinlerdir.

Bursevî, cinlerin Kur'an'ı dinlemeden önce farklı yollara ayrıldıklarını, çeşitli mezheplere sahip olduklarını ifade etmiştir. Ayette yer alan "kûnnâ tarâika kîddeden" kısmını "her birinin eğilimi birbirinden farklı olan insan topluluğu" olarak ifade etmiştir. Bursevî, cinlerin ayrıldığı mezheplerin Mürcie, Kaderiye, Râvafiz, Havaric, Ehl-i Sünnet ve Şia olduğunu söylemiştir.⁹³ Bursevî'nin Kur'an-ı Kerim'in inişinden yaklaşık bir asır sonra zuhur eden mezhepleri zikretmesi bizi şaşırtmıştır. Bu mezheplerin ortaya çıkışlarına kısaca göz attığımızda şunları görürüz: Hz. Peygamber'in ahirete intikalinden sonra üçüncü halife Hz. Osman halifeliğinin ilk altı senesi herhangi bir sıkıntı yaşamazken ikinci altı yılında anlaşmazlıklar baş göstermiş önemli fitne ve fesatların ortasında kalmıştır. Hz. Osman öldürülmüş, Hz. Ali hakkında anlaşmazlığa düşülmüş, celmel vakası yaşanmıştır. Hz. Ali ve Muaviye (ö. 60/680)'nin anlaşamaması neticesinde hakem tayin edilen Ebû Musa el-Eşârî (ö. 60/680) ve Amr b. el-Âs (ö. 43/663)'ın hükümleri yeni anlaşmazlıkları ortaya çıkarmıştır. Sahabenin son devirlerinde kader ve istitaa konularından bahseden Mâbed el-Cüheynî (ö. 80/699)'den sonra Gaylân ed-Dımeşkî (ö. 80/699), Ca'd b. Dirhem ve Yunus el-Esvârî'nin düşünceleri oluşmuş, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)'nin meclisini öğrencisi Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) terkederek mutezîlî fikirleri ortaya atmıştır. Bütün bu fikir ayrılıkları yeni bir ilmin ve mezheplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁹⁴ Tamamen insani olaylar sonucunda ortaya çıkan mezhepleri cinlere mal etmenin mantığını anlamak mümkün olmamıştır.

4.5. Vesvese Vermeleri

Bursevî, cinlerin ince cisimler olup insanların ve meleklerin şekline benzemediklerini ama insanlar gibi idrak eden düşünebilen yaratıklar olduklarını, insanlara görünmediklerini, onlarla ancak mucize verilen kişilerin yani peygamberlerin konuşabildiğini, cinlerin peygamberler dışında insanlara vesvese verebildiğini ifade etmiştir.⁹⁵ Bu hususa delil olarak "O

⁹² Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/194.

⁹³ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/194.

⁹⁴ Neşet Çağatay – İbrahim Ağâh Çubukçu, "İslam Mezhepleri Tarihi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 131/? (1976), 6.

⁹⁵ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/188.

gizlice vesvese verenin şerrinden”⁹⁶ ayetini işaret etmiştir. Bursevî, vesvese kavramını “visvas; vesvese anlamında isimdir. O da işitilmediği için kaçınmanın mümkün olmadığı gizli ses demektir” şeklinde açıklamıştır. Bursevî vesvesenin, vesvese verenin tekrar ettiği ve vesvese verdiği kişiye vurgulayıp pekiştirerek söylediği bir söz olduğunu belirterek bu tekrara karşılık lafzının da tekrarlandığını ifade etmiştir. Visvastan kastedilenin şeytan olduğunu ve insanı sesi duyulmayan, ancak kalbin duyabileceği gizli bir ifadeyle günaha çağırdığını söylemiştir. Bu çağrıyı da Allah’ın rahmetini zikredip, daha çok yaşayacağını ve tevbe etmek için daha çok vakti bulunduğunu aklına sokarak yaptığını ifade etmiştir. Akabinde Bursevî, Nas süresinin 5. ayetinde geçen “(o şeytan) Gerek cinden gerek insandan (olsun).” ifadesindeki “cinne” kelimesini “vesvese veren cin topluluğu” şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca En’am süresi 112. ayette “insan ve cin şeytanları” ifadesiyle de cin şeytanının, insan şeytanları gibi bazen vesvese verip bazen saklandıklarını, bâtil fikirler ortaya koyup kendilerini şefkatli bir nasihatçi suretinde gösterdiklerini ifade etmiştir. Bursevî, bunlardan hareketle nasihatçi suretinde gelip vesvese veren cin şeytanını kişi dinlemeye devam ederse vesvesenin devam edeceğini, aksi takdirde kişi dinlemez kınarsa da vesvesenin devam etmeyeceğini ifade etmiştir.⁹⁷

4.6. Yalancı Söylemeleri

Bursevî, cinlerin ancak Kur’an’ı dinleyip de imana ve Allah’ın birliğine inanınca içlerindeki kafirlerinin inandıkları şeylerdeki hataları görebildiklerini belirtmiştir. Bu hatalar Allah’a ortak koşma ve çocuk sahibi olma gibi yaratıklarına benzetme idi. “*O ne eş ne de çocuk edinmiştir.*”⁹⁸ ayetini dinlediklerinde yüce Allah’ın ululuğunu, zenginliğini ya da saltanatını dolayısıyla böylesi eksik sıfatlardan uzak tuttular.⁹⁹ Cinler, içlerindeki kafir cinlerin Allah’a yakışmayacak şeyler isnat ettiklerini “Demek aramızdaki beyinsiz, Allah hakkında ipe sapa gelmez şeyler söylüyormuş.”¹⁰⁰ ayetiyle onların yalan uydurduklarını söylemişlerdir. Bursevî bu ayette geçen “sefiyhuna/cahil, beyinsiz olanımız” kelimesi ile kastedilenin iblis veya cinlerin azgınları olduğunu ifade etmiş ayette yer alan *şetatan* kelimesini zulümde ve başka konularda haddi aşmak şeklinde açıklamıştır. Kısaca Bursevî’ye göre; onlar, Allah hakkında bu şekilde konuşarak haddi aşmış, doğrudan uzaklaşmış, Allah’a eş ve çocuk isnat etmişlerdir. Bursevî bu ayetten hareketle; bilgisi ile amel etmeyen âlim kimsenin cahil olarak görüldüğünü, bu

⁹⁶ en-Nâs, 114/4.

⁹⁷ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 10/549-550.

⁹⁸ el-Cin, 72/3.

⁹⁹ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 10/190.

¹⁰⁰ el-Cin, 72/4.

bağlamda İblis'in ilim ehli olmasına karşın ilmiyle hareket etmediği için beyinsiz cahil olarak nitelendirildiğini söylemiştir.¹⁰¹

Bursevî'ye göre; Kur'an'ı dinleyip de hidayete eren ve Müslüman olan cinler "Hâlbuki biz gerek insanlar gerekse cinler Allah hakkında asla yalan söylemezler, sanmıştık."¹⁰² ifadeleriyle özürlerini beyan etmişlerdir. Onlar hiç kimse ebediyen Allah'a karşı yalan söylemez zannetmişler ve o akılsızların söylediklerine kulak vererek Allah'a ortak koşmaya, çocuğu bulunabileceğine inanmışlardır. Kur'an'ı dinledikten sonra onların Allah'a karşı yalan söylediklerini, iftira ettiklerini anlamışlardır.¹⁰³

Bursevî, cinlerin hiç kimsenin Allah hakkında yalan söylemeyeceklerini zannettiklerini, gözün Allah'ın şeklini, rengini, kulağın onun sesini işitebileceğine inandıklarını fakat Kur'an'ı dinledikten ve iman ettikten sonra O'nun ne bir rengi, ne bir şekli, ne de bir sesi olmadığını, O'nun vehmedilemez olduğunu, Allah'ın kelamının, düşünce, hayale sığmaz kıyaslar, akli öncüller ve hayal üstü bir hayal, fikirden alınmış kelam cinsinden bir kelam olmadığını anladıklarını ifade etmiştir.¹⁰⁴

4.7. Kulak Hırsızlığı Yapmaları

Kur'an, cinlerin göğe yükselip kulak hırsızlığı yaparak haber almaya çalıştıklarını fakat meleklerin buna izin vermediğini "Hakikaten biz (cinler) göğü yokladık, onu güçlü bekçilerle ve alev toplarıyla doldurulmuş bulduk."¹⁰⁵ ayetiyle ifade etmiştir. Bursevî, cinlerin, meleklerin birbirlerine haber verdikleri ya da aralarında konuştukları şeyleri dinleyerek kâhinlere ulaştırmayı amaçladıklarından gökyüzüne yükseldiklerini söylemektedir. Ayette geçen "lems" kelimesini "yoklamak" şeklinde yorumlayan Bursevî, bu kelimenin herhangi bir şeyi talep etmek için dokunmak manasına geldiğini ifade etmiştir. Bursevî Cin suresi 8. ayette zikredilen bekçilerin, gökyüzünü koruyan, geleni çeviren melekler olduğunu *haras* kelimesinin bekçi anlamına geldiğini söylemiş yine ayette geçen "şedîden" kelimesinin tekil olduğunu ve "güçlü" anlamı verildiğini dolayısıyla ayete göre cinlerin, göğe yükselip amaçlarına ulaşamadıklarını, melekler tarafından kovulduklarını söylemektedir.¹⁰⁶

¹⁰¹ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/190-191.

¹⁰² el-Cin, 72/5.

¹⁰³ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/191.

¹⁰⁴ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/191. Bursevi bu bilgileri Kâşânî (ö. 730/1330)'den aldığını belirtmiştir.

¹⁰⁵ el-Cin, 72/8.

¹⁰⁶ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/192-193.

Cinler çok önceden beri göklere ulaşır, oradaki meleklerin konuşmalarına kulak hırsızlığı yapar, aldıkları bilgilere kendileri de eklemeler yapar, onlarla irtibata geçen kâhinlere anlatırlardı. Nitekim Kur'an'da "Hâlbuki biz (daha önce, göğü) dinlemek için onun oturabilecek yerlerinde otururduk." ayeti ile bu hususa işaret edilmiştir.¹⁰⁷ Bursevî, cinlerin gökyüzünün bazı kısımlarında haberleri dinlemek için oturacak yerlerin bulunduğunu, cinlerin her birinin gökyüzünde kendine ait özel bir yerinin olduğunu ve oradan göğü dinlediğini ifade etmiştir."¹⁰⁸

Bursevî, Hz. Peygamber'in bu hususla alakalı bir hadisine yer vermiştir. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in bu konuyla ilgili şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Melekler bulutlara inerler ve gökte takdir bulunan şeyleri söylerler, şeytanlar ise kulak hırsızlığı yapıp onlardan bazı şeyleri duyarlar ve bunları kâhinlere bildirirler. Kâhinlerde kendi kafalarından onların yanına yüz tane yalan katarlar."¹⁰⁹ Bu rivayetten hareketle Bursevî, göklerden haber çalma ile bulutlardan haber çalma şeklindeki haberleri uzlaştırmanın mümkün olduğunu dile getirmiştir. Yani meleklerin bazen bulutlarda bazen de gökte konuştuklarını cinlerin cisimleri latif olduğundan kısa sürede gökyüzüne ulaşmalarına engel herhangi bir durum olmadığını ve kulak hırsızlığı yapabildiklerini ifade etmiştir. Çünkü onların yaratılışları ya nârî, hevaî veya dûhanîdir. Yani ateş, hava veya duman gibidir. Bu nedenle cinler ateş ve hava kürelerinde ilerlerken onlardan etkilenmemişlerdir. Eğer etkilenmiş oldukları kabul edilirse bu takdirde onların gökyüzüne ulaşmaları istidrâc kabilindedir. Yani günahkarların günahlarını artırmak için Allah göğe çıkmalarına istidrâc kabilinden izin vermiştir. .¹¹⁰

Bursevî, gökyüzü sakinlerini dinleyerek kulak hırsızlığı yapan cinlerin amaçlarına ulaşamadıklarını, alev toplarıyla uzaklaştırıldıklarını ve gökleri dinlemelerinin engellendiğini "Fakat şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev topuyla karşılaşıyor."¹¹¹ ayetiyle ifade etmiştir. Bursevî bu olayı "Tabii güçler, kalbin semasına girmek istiyorlar ve kalbi, melekî ve rahmânî düşünce bekçileriyle dopdolu buluyorlar. Bu düşünceler adeta birer bekçi olup nefsanî ve şeytanî düşüncenin yollarını gözetleyip bekliyorlar ve onların ardından Rabbin nuruyla aydınlanmış kalp nurunun ateşiyle onlara hücum ediyorlar." ifadeleriyle

¹⁰⁷ el-Cin, 72/9.

¹⁰⁸ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/193.

¹⁰⁹ Ebî Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, nşr. İmâd et-Tayyâr- Yâsir Hasan-İzzuddîn Dalî, (Beyrut-Lübnan: Resalah yayıncıları, 1433/2012), "Bed'ül-halk", 6 (No. 3210); Müslim, "Selam", 122 (No. 2228).

¹¹⁰ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/193.

¹¹¹ el-Cin, 72/9.

anlatmış, cinlerin ateş toplarıyla kovulmalarını Hz. Peygamber'in risaletinden önce olduğunu fakat onun risaletinden sonra cinlerin göğü dinlemeleri ve kulak hırsızlığı yapmalarının çoğaldığını ifade etmiştir. Bursevî, bu olanların gittikçe artış göstermesinin insanları ve cinleri rahatsız ettiğini ve insanların Hz. Peygamber'in sözlerinin kahinlerin sözleriyle karıştırılabileceği ihtimaline karşılık göğe kulak vermek ve kulak hırsızlığı yapmanın kökünden engellendiğini söylemiştir.¹¹²

Sonuç

Cinler metafizik âlem kapsamında varlıklar olup geçmişten günümüze efsanevi, mitolojik anlatımlara konu olmuştur. Allah Teâlâ cinlerin varlığını bizlere Kur'an aracılığıyla bildirmiştir. "Cin" kavramı "örtmek, gizlemek" manasında "cnn" fiilinden oluşmuş ve beş duyu organıyla idrak edilemeyen, görünmeyen ruhanî varlıklar şeklinde tanımlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde cinlerden bahsedilmiş hatta Kur'an'da cinler hakkında süre inmiştir. Müstakil bir süre olan Cin suresinin bazı ayetleri incelendiğinde cinlerin birçok özelliğine yer verildiği görülür. Bunun yanı sıra Kur'an'da cinlerin yaratılış maddesine, insanlardan daha güçlü olup Hz. Süleyman'ın onları bazı ağır işlerde kullanıldığına, Hz. Süleyman'ın ordusunda yer aldıklarına, hızlı hareket edebildiklerine, fani olduklarına, akıl sahibi varlıklar olduklarına ve insanlar gibi Allah'ın emir ve yasaklarından sorumlu olduklarına değinilmiştir.

İsmail Hakkı Bursevî *Rûhu'l-Beyân* tefsirini yazarken daha çok vaaz şeklinde anlatıma ağırlık vermiş, insanların anlayabilecekleri şekilde ayetleri açıklamıştır. Örneğin Kur'an ayetlerinden hareketle cinlerin görünmeyen varlıklar olmasının nedenini mahiyeti ile bağlantılı açıklamıştır. Bursevî, cinlerin mahiyeti ile alakalı olarak bazı alimlerin görüşlerinden de yararlanarak birkaç maddeye yer vermiştir. Bu maddeler; dumandan arınmış saf ateş, öz ateş, yıldırım, hava ve ateşin karışımı, kavurucu rüzgâr gibi maddelerdir. Bu maddeler, insan vücuduna nüfuz etme özelliğine sahip olduğuna göre cinlerin de aynı özelliği taşıması insanın içine işlemelerine kanıttır.

Bursevî, cinlerin atalarının "Cânn" olduğunu, Hz. Âdem'den (a.s) örnek vererek anlatmıştır. Bursevî, Kur'an ayetlerinden hareketle cinlerin özelliklerine yer vermiş, Müslüman ve kafir cinlerin olduğunu Kur'an ayetlerinin yanı sıra İbn Abbas'dan gelen bir hadisle anlatmıştır. Bursevî, öğüt ve ibretler alınacak hikayelerle ayetleri yorumlamıştır. Bu bağlamda cinlerin konuşan varlıklar olduğuna ek olarak, kılıktan kılığa girip yılan ve insan suretinde

¹¹² Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/193.

insanlarla konuştuklarını da tabiinden olan Ayzar b. Hurayz'dan aldığı bir hikayeyle ifade etmiştir. Bursevî'nin âyetleri yorumlarken genellikle Kur'an ve rivayetler çerçevesinde yaklaştığını görüyoruz fakat hiçbir hadis kaynağında yer almayan bu hikâyeyi zikretmesi bizi şaşırtmıştır. Bursevî cinlerin Mürcie, Kaderiye, Havaric, Râvafiz, Ehl-i sünnet ve Şia gibi gruplara ayrıldıklarını ifade etmiştir. Bursevî, Kur'an'ın inişinden yaklaşık bir asır sonra ortaya çıkan bu gruplara cinlerin mensup olduğundan bahsetmesi de şaşılacak bir durumdur. Ayrıca Bursevî, Kur'an'da cinlerin iyi ve kötü olanlarından bahsedilmesinin yanı sıra orta sınıfta olanlarında olduğundan bahsetmiş, onların ise imanda ve takvada kemal derecesine ulaşamayanlar olduklarını ifade etmiştir.

Bursevî, bir grup cinin Kur'an ayetlerini dinledikten sonra Müslüman olduğunu, bazı rivayetlerin aksine o esnada Hz. Peygamber ile herhangi bir temasta bulunmadıklarını ifade etmiştir. Bursevî, cinlerin Müslüman olmadan önceki hatalarını fark ettiklerini, bu hatalarının da yalancı cinlerin söylediği gibi Allah'a eş koşma ve evlat isnat etme şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Bursevî, yalancı cinleri şeytan olarak nitelendirmiş ve şeytanın bilgili olmasına rağmen bilgisi ile amel etmeyince beyinsiz cahillerden olduğunu söylemiştir.

Bursevî, cinlerin insanlardan farklı özellikler göstererek göğe yükselebildiklerini bunun da yaratılışlarından ya da Allah'ın onlara izin vermesinden kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Allah'ın onlara izin vermesi mucize kabilinden olup aslında onların günahlarına günah katması olarak tanımlayan Bursevî, Kur'an ayetlerinden hareketle kulak hırsızlığı yapan cinlerin melekler tarafından alev toplarıyla uzaklaştırıldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Bursevî, Hz. Peygamber'in risalet görevine başlamasından sonra cinlerin göğe yükselip haber çalmalarının çoğaldığını fakat melekler tarafından onlara hiç izin verilmediğini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. 1 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınları, 1974.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. İmâd et-Tayyâr- Yâsir Hasan- İzzuddîn Dalî, 2 cilt.b.y.: Beyrut-Lübnan: Resalah Yayıncıları, yeni basım, 1433/2012.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. çev. Kâmil Yılmaz vd. 23 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Tamâmü'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl*. çev. Ramazan Muslu vd. 1 Cilt. İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın, 2020.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*. 10 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-turâsi'l arabî, b.y., t.y.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996,
- Çağatay, Neşet – Çubukçu, İbrahim Ağâh. “İslam Mezhepleri Tarihi”, 1 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, b.y., 1985.
- Çelebi İlyas, “*Kur'ân-ı Kerim'de İnsan-Cin Münasebeti*”. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 45 (1995-1997), 13-15.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-hadîs*. 10 Cilt. Kahire: Daru'l İhya Kitabu'l-Arabiyye, 1383.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâkes-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenî Ebî Dâvûd*. nşr. İzzet Ubeyd-Âdil es-Seyyid. 5 Cilt. Suriye-Humus: Muhammed Ali el-Seyad, b.y., 1969/1338.
- Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 5 Cilt. b.y.: Beyrut: Arap Mirasını Canlandırma Evi, t.y.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Abdülhamid Hindavi. 4 Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- İsfahânî, er-Rağîb. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. 1 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, b.y., 1430/2009.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Yusuf Hayyat-Nedim Maraşlı. 3 Cilt. İran: Edebu'l- Havzâ, 3. Basım, 1405.
- Kaçar, Abdulgani. *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu: Meal-Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l İhya Turas, 1. Baskı, 1423.
- Namlı, Ali. *İsmâîl Hakkı Bursevî*. 1 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünen-i Nesâî*. nşr. Abdülfettah Ebû Gudde, 9 cilt. Beyrut-Lübnan: Halep İslami Yayınlar Ofisi, 3. Basım, 1409/1988.
- Özasma Halil İbrahim, “*Cin Algısı Ölçeği: Gerçeklik ve Güvenirlilik Çalışması*”, Kilis, 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/1 (Mart 2020).
- Polat Emanullah, “*Cin Sûresi Perspektifinde Cinlerin Varlığı*”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14/53 (Bahar: 2015), 345.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fî ulûmu'l-Kur'an*. 1 Cilt. Beyrut: Darü'l-Cil, İlk Basım, 1405-1985.
- Şahin M. Süreyya, “*Cin*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/8. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el- Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmiu'l beyân'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 12 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 1431/2010.

Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen-i Tirmîzî*. nşr. Sıdkı Muhammed Cemil el-Attar, 5 cilt. Beyrut-Lübnan: Dar Al-Fikr Yayınevi, 1414/1994.

Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügati*. ed. Mustafa Koç. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2014.

Yazır Elmalılı, *Hakdini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Basım, 1979.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences